

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Датум и орган који је именовео комисију:

26. април 2021, Наставно-научно веће Филолошког факултета у Београду

САСТАВ КОМИСИЈЕ

1. др Љиљана Чолић, редовни професор, ужа научна област: Оријенталистика (6. јул 2007)
Филолошки факултет Универзитета у Београду (председник Комисије);

2. др Радомир Поповић, виши научни сарадник, ужа научна област: Историја Србије и
српског народа у 19. веку (28. октобар 2015) Историјски институт САНУ;

3. др Александра Вулетић, виши научни сарадник, ужа научна област: Историја Србије и
српског народа у 19. веку (31. октобар 2018) Историјски институт САНУ;

2. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1) Име, име једног родитеља, презиме:

Ирена, Драган, Колај Ристановић

2) Датум рођења, општина, држава:

23. септембар 1981, Београд

3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе:

Кандидат је докторске академске студије уписао 2017. године у звању мастер турског језика и књижевности које је стекао одбранивши рад под називом „Документи породице Вељковић на османском језику и њихов историографски значај“, 2010. године. Поменути рад одбранио је на Групи за турски језик, књижевност и културу Катедре за оријенталистику Филолошког факултета под менторством проф. др Љиљане Чолић, редовног професора.

3. НАСЛОВ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ МУСЛИМАНА У БЕОГРАДУ 1841-1867.

4. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација *Културни идентитет муслимана у Београду 1841-1867.* на 276 страница технички сређеног и у потпуности стручно обрађеног текста, садржи резултате истраживања прошлости муслиманске популације током турске управе на подручју Београда у назначеном периоду.

Поред поглавља I, *Предговора* (1-2), и поглавља II, *Увода* (2-6), рад садржи и поглавља: III *Положај муслимана у Кнежевини Србији након Хатишерифа из 1830. године* (6-19), базираног на подацима документарних извора, до сада неискоришћене архивске грађе и стручне литературе, а са посебним акцентом на правна акта која осликавају статус муслиманског становништва Кнежевине Србије у периоду значајних друштвених промена; IV *Муслимани у Београду: тврђава и варош* (19-103) подељено је на три потпоглавља. У првом, *Војно-административне јединице у Османском царству* (19-22), се кандидат осврће на податке о административној подели у Османском царству и правима и обавезама представника османских административних структура детаљно анализирајући улогу свих чинилаца управне, извршне и судске власти. Друго потпоглавље, *Градска насеља Османског царства* (23-52), посвећено је представљању османске војне власти у београдској тврђави на челу са мухафизом Београда. Истовремено, кандидат је детаљно анализирао структуру београдске тврђаве и њен стратешки значај уз приложене планове исте. Кандидат се осврнуо на описе београдске тврђаве и војске у периоду успона и опадања моћи Османског царства. У трећем потпоглављу, *Београдска варош* (52-88), дат је преглед етничке структуре вароши непосредно након пада Београда под османску власт, 1521, те поређење исте са етничком структуром у XIX веку, описи београдске вароши и њене оријенталне физиономије са елементима материјалне културе, истакнута права и обавезе представника османских структура који су били настањени у вароши и анализиран проблем имовинско-правних односа муслимана српске престонице.

V Поглавље *Друштвени живот* (104-221), по природи ствари и у складу са задатом темом, чини окосницу докторске дисертације Ирене Колај Ристановић и подељено је на седам потпоглавља која се надовезују једно на друго. Након првог, *Рођење детета и сунет* (5.1), следе: *Школовање београдских муслимана* (5.2), *Жива реч* (5.3), *Исповедање вере београдских муслимана* (5.4), *Привредни живот* (5.5), *Београдски муслимани пред управним и судским органима Кнежевине Србије* (5.6) и *Меморијална култура београдских муслимана* (5.7). Након првог потпоглавља, у коме су дати основни подаци о неговању обичаја приликом рођења детета у муслимана, следи друго које даје податке о школовању београдских муслимана и структури исламских школа. Треће сведочи о делима београдских муслимана и значају књижевности за очување исламског културног наслеђа. Четврто потпоглавље бави се исповедањем вере муслимана, изградњом сакралних објеката и

неговању културе оснивања вакуфских задужбина. Пето потпоглавље бави се улогом муслимана у привредном животу града, а шесто статусом муслимана пред управним и судским органима Кнежевине Србије. Седмо потпоглавље V поглавља анализира меморијалну културу муслимана у Београду. Пре VI, закључног поглавља (224-226), дат је *Списак графикана* садржаних у раду на адекватним местима. На крају дисертације дати су следећи подаци: *Извори, Објављени извори, Литература, Прилози и Биографија*.

5. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска теза Ирене Колај Ристановић на 226 страница изузетно лепо опремљеног основног текста, обogaћеног занимљивим илустрацијама и дипломатичким изворима који су презентовани по највишим научним принципима садржи резултат истраживања *Културног идентитета муслимана у Београду 1841-1867*.

У уводним поглављу, докторанткиња је представила структуру свог рада, нагласивши на почетку да интересовање за културни идентитет муслимана бележи узлазну линију у последњим деценијама, али да досадашњи научни допринос и истраживачке активности нису препознале потребу да се у научној номенклатури ова истраживања дефинишу управо као студије о „културном идентитету муслимана“.

III Поглавље *Положај муслимана у Кнежевини Србији након Хатишерифа из 1830. године*, посвећено је хронолошком излагању збивања до 1867. године и предајом управе над Београдом кнезу Михаилу Обреновићу, што је пропраћено снимком, преводом и латиничним преписом телеграфског саопштења генерала Али Риза-паше на османском језику. Иако у приличној мери садржи податке већ присутне у српској историографији, свеобухватни осврт на друштвено-политичке прилике на територији Кнежевине Србије пружа динамичан и језгровит пресек стања.

IV Поглавље *Муслимани у Београду: тврђава и варош* (19-103) подељено је на три потпоглавља. У првом *Војно-административне јединице у Османском царству*, уз основне податке о административној подели у Османском царству и правима и обавезама њихових

управитеља, у контексту те поделе, докторанткиња је настојала да утврди положај београдске тврђаве као дела Београдског кадилука Смедеревског санцака.

О службовању мухафиза Београда највише података докторанткиња је нашла у годишњацима на османском језику: салнамама. Ваља напоменути да годишњаци које је консултовала (1847-1852) садрже око 2.000 страна, али упркос томе, пружају само основне податке о именовану мухафиза Београда: годину у којој је постављен и место постављења што је карактеристика салнама. Ни, чињеница о скромној сазнајој вредности поменутог извора не умањује уважавање учињеног труда да се извор истражи.

Друго потпоглавље посвећено је представљању структуре и статуса војних власти, опису београдске тврђаве и њеној оријенталној физиономији, са елементима материјалне културе, те описима припадника османске војске. Како докторанткиња исправно закључује: „Постојање тврђаве или утврђења у градском насељу једно је од обележја османског града, те је наша идеја била да уз остала два, постојање чаршије и вароши, објаснимо начин на који се испољавају облици материјалне културе и идентитета београдских муслимана у мултиконфесионалном граду“. Састав војне посаде у тврђави био је такође део интересовања кандидата, а изнад свега управитељ тврђаве као главна фигура у посредовању између српских и турских власти. У складу са правима и обавезама које је београдски мухафиз имао закључено је „да је исти био само сенка старе турске моћи“. Његов положај у XIX веку знатно је измењен, те је за поређење начина живота који је водио београдски мухафиз у претходном периоду коришћена литература која је заснована на садржајима архивске грађе на османском језику: пописи заоставштине (тур. *tereke defterleri/muhallefat defterleri/metrukat defterleri*). Треће потпоглавље носи податке о етничкој структури београдске вароши у XVI и XIX веку, представницима османских војних структура који су били настањени изван утврда београдске тврђаве, њиховим правима и обавезама, те доноси податке о решавању имовинско-правних односа између муслимана и представника српских административних власти. У овом потпоглављу представљени су спискови непокретних добара муслимана у вароши који су део примарних историјских извора српске провенијенције.

V *Друштвени живот* (104-221). Ово поглавље, по природи ствари и у складу са задатом темом, чини окосницу докторске дисертације Ирене Колај Ристановић и подељено је на

седам потпоглавља која се надовезују једно на друго и прате нормалан животни ток, од рођења, стасавања, образовања, интелектуалног и духовног узрастања, друштвеног позиционирања и коначно, остављања трагова о присуству муслимана на подручју Београда и тековинама живљења кроз неколико генерација и покољења.

Након првог, *Рођење детета и сунет* (5.1), у потпоглављу *Школовање београдских муслимана* (5.2) кандидат се бави традиционалним исламским образовањем из ког су се изродила дела београдских муслимана која су смештена у потпоглавље *Жива реч* (5.3). Кандидат истиче да „стваралаштво које су за собом оставили сведочи о својеврсном књижевном наслеђу, али и о утицају исламске културе и традиције на преношење знања из претходних генерација, посебно уколико имамо у виду теолошка дела. Истовремено, о културном идентитету муслимана сведочили су и други пишући о њима и учећи њихов језик“. У потпоглављу *Исповедање вере београдских муслимана* (5.4) приказани су видови исповедања вере који су за собом као сведочанство оставили муслиманске богомоље и вакуфске задужбине. Кандидат је у потпоглављу *Привредни живот у Београду* (5.5) настојао да прикаже учешће муслиманског становништва у развоју града као центра привредног живота, потврди важност београдског ђумрука, објасни начин функционисања османске чаршије као пословног и друштвеног центра и значај изградње нових чаршија, те анализира улогу муслимана у бављењу трговином и занатима. Приликом израде овог потпоглавља коришћено је 20 архивских фондова београдских еснафа, те фондова различитих органа османских и српских власти, а исто је завршено анализом односа трговаца и занатлија након 1862. године у виду четири графикана. У потпоглављу *Београдски муслимани пред управним и судским органима Кнежевине Србије* (5.6) докторанткиња је настојала да утврди статус муслимана у систему кажњавања Кнежевине Србије и број спорова према врсти које су водили муслимани користећи се архивском грађом српске провенијенције. Након поменутог следи потпоглавље *Меморијална култура београдских муслимана* (5.7) у коме је кандидат истакао значај меморијалне културе муслимана.

Пре VI, закључног поглавља (224-226), дат је *Списак графикана* (укупно девет) садржаних на адекватним местима у раду.

На крају дисертације дати су следећи подаци: *Извори, Објављени извори, Литература, Прилози и Биграфија.*

6. СПИСАК НАУЧНИХ РАДОВА

Књиге:

Владимир Мереник, Ирена Колај Ристановић, *Печатњаџи и печати из збирке Историјског музеја Србије*, Историјски музеј Србије, Београд 2017.

Mirjana Roter Blagojević, Haris Dajč, Irena Kolaj Ristanović, *Kuće beogradskih Jevreja 1920-1941*, Hesperiaedu, Beograd 2019.

Ирена Колај Ристановић, *Статус вакуфских добара у Кнежевини Србији (1878-1882): прилог проучавању османске баштине*, Београд 2020.

Чланци и студије:

„Из збирке тапија на османском језику“, *Архивско наслеђе*, VII, Историјски архив Тимочка Крајина Зајечар, Зајечар, 2011.

„Тапија на османском језику за атар села Црномаснице“, *Баштиник*, 14, Историјски архив Неготин, Неготин 2012.

„Преглед развоја оријенталних студија на тлу бивше Југославије 1857-1950“, *Архив*, Архив Југославије, Београд 2014, 153-168.

„Настава турског и арапског језика у Шеријатској гимназији у Сарајеву 1926/1927. године“, *Језици и културе у времену и простору: тематски зборник*, IX/2, ур. Снежана Гудурић, Биљана Радић-Бојанић, Предраг Мутавцић, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад 2020, 359-368.

„Гајрет“ о садржају школских уџбеника и утицају на муслиманску омладину: прилог проучавању међурелигијског дијалога у Краљевини СХС/Југославији“,

Гласник Етнографског института САНУ, LXVIII/3, Етнографски институт САНУ, Београд 2020, 725-749.

„The influence of Entries of “Political Dictionary” of Vladimir Jovanovic on a Stand of Serbian People about Ottoman Turks“, *ЛИТЕРАТУРНАТА ПЕРИФЕРИЈА: ПАМЕТ И УПОТРЕБИ: Сборник с доклади от международна научна конференция, проведена в Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, 4–5 ноември 2019 г., ed. Ноeми Стоичкова, София 2020, pp. 237-247.

7. ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања живота муслиманског становништва Београда у раздобљу 1841-1867. потврдили су почетне хипотезе да се утицај живља исламске вероисповести постепено смањивао, уступајући простор новом духу престонице Кнежевине Србије. Муслиманско становништво Београда је Хатишерифом из 1830. године остало да живи само у београдској тврђави, те је имало ограничен радијус кретања, али су муслимани у Београду наставили да негују своје верске обичаје, баве се занатима и трговином и одржавају неопходне контакте и сарадњу са српским и београдским властима. Међу муслиманима у Београду је било књижевника, учитеља, верских службеника, уметника, занатлија.

Захваљујући темељном и свеобухватном истраживању, у дисертацији је јасно осликан живот и степен културног развика и утицаја муслимана у Београду настањених у тврђави, али и у вароши и њихових привредних и других активности у београдској чаршији у периоду након прокламовања Хатишерифа из 1830, када су повластице које су вековима уживали укинуте. Ирена Колај Ристановић је успела да реконструише живот и положај муслиманског становништва у Београду у коме више нису били привилеговани господарећи слој.

8. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Определивши се за научно истраживање свакодневног живота Турака у београдској вароши у 19. веку, а које ће бити засновано на коришћењу примарних историјских извора-архивске грађе на српском и османском језику, похрањене у релевантним институцијама културе Републике Србије и Републике Турске, те литературе на српском, турском и енглеском језику, кроз поглавља садржана у дисертацији, Ирена Колај Ристановић успела је да да поуздане одговоре на питања која су циљем истраживања била постављена, а то су:

- Утврђивање што тачније етничке структуре Београда 1841-1867.
- Утврђивање материјалног и социјалног положаја муслимана у Београду
- Утврђивање културног и образовног нивоа муслимана у Београду
- Анализа српско-муслиманских односа у Београду након стицања аутономног статуса Кнежевине Србије
- Реконструкција живота београдске тврђаве и вароши 1841-1867.

9. ПРЕДЛОГ

Имајући у виду све речено, сматрамо да је Ирена Колај Ристановић у потпуности одговорила постављеним задацима своје докторске тезе. Молимо Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду да извештај прихвати, а Ирену Колај Ристановић упути на усмену одбрану позитивно оцењене докторске дисертације.

У Београду, 17.05.2021. године

Чланови комисије:

проф. др Љиљана Чолић, редовни професор

др Радомир Поповић, виши научни сарадник

др Александра Вулетић, виши научни сарадник